

De vreugde van het leren

Gesprek tussen katholieken en Joden als bijdrage aan de samenleving

Woord van de Nederlandse bisschoppen bij de 40ste verjaardag van de concieverklaring 'Nostra aetate', 4.*

"In onze tijd, nu de mensheid zich van dag tot dag nauwer aaneen sluit en de betrekkingen tussen de verschillende volkeren veelvuldiger worden, overdenkt de Kerk nauwlettender, in welke verhouding zij staat tot de niet-christelijke godsdiensten. Bij haar opdracht om de eenheid en de liefde tussen de mensen en zelfs tussen de volkeren te bevorderen, schenkt zij hier allereerst aandacht aan datgene wat de mensen gemeen hebben en hen tot onderlinge lotsverbondenheid leidt."

Met deze woorden begint *Nostra aetate*, de Verklaring van het Tweede Vaticaanse Concilie over de houding van de Kerk ten opzichte van de niet-christelijke godsdiensten, afgekondigd op 28 oktober 1965. In paragraaf 4 van deze verklaring wordt onderstreept dat de Joodse godsdienst een wezenlijke en blijvende betekenis heeft voor Kerk en wereld.

In de veertig jaren die sinds *Nostra aetate* verstreken zijn, is de wereld sterk veranderd. Contacten tussen volkeren en culturen zijn gegroeid, maar vooral sinds de eeuwwende ook de tegenstellingen en spanningen. De toegenomen globalisering heeft onze horizon verbreed, maar maakt veel mensen onzeker over de toekomst. We zien ons geconfronteerd met geweld dat zich soms beroept op religieuze teksten of tradities. De vraag naar de plaats van religie in de moderne, geseculariseerde samenleving is urgenter geworden, ook in ons eigen land. Enerzijds is men zich bewust van het kwaad van reli-

gieus extremisme, dat mensen verdeelt en tegen elkaar opzet. Anderzijds ziet men hoe religie mensen en volken met elkaar verbindt. Wij katholieken ervaren onze ontmoeting met het Jodendom als zeer verrijkend: ze verbindt ons met elkaar en maakt ons tegelijkertijd sterker bewust van het eigene van ieders traditie. Ze schept vertrouwen en zelfvertrouwen. Daarom willen wij in dit Woord nagaan hoe deze ontmoeting een bijdrage kan leveren aan onze gehele maatschappij.

Zinvragen en ethische vragen

Mensen vragen naar de zin van het leven: het waartoe en waarom van leven en dood, onze plaats in de wereld, onze relatie met de ander. Joden en christenen vinden beiden een richtsnoer voor hun leven in de eerste hoofdstukken van de Tora, de kern van de Joodse bijbel, die christenen 'het Oude Testament' noemen. Daarin lezen we dat de mens geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis, en leren we wat dat betekent voor onze relatie tot de hele

* In dit Woord staat paragraaf 4 van deze verklaring, welke gaat over de relatie met het Jodendom, centraal.

schepping, tot God en medemens. In deze betrokkenheid op God en de naaste, en in Gods betrokkenheid op ons en de schepping, ligt voor Joden en christenen het fundament van hun levensvisie en levenshouding.

Mensen stellen ook vragen over goed en kwaad, over goed en kwaad denken en handelen. Volgens Joden en christenen verleent het geschapen zijn naar Gods beeld en gelijkenis aan elke mens een unieke waardigheid. Aan *elke* mens: het gaat niet alleen om mijn waardigheid, maar evenzeer om die van de ander, in het bijzonder die van onze kwetsbare medemens. De vraag van de levende God zelf: "Waar is je broer?", doet een beroep op onze verantwoordelijkheid. Ze vormt de basis voor ons ethisch denken en handelen, die in het vervolg van Schrift en traditie steeds opnieuw bij de tijd gebracht moeten worden. Joden laten zich daarbij inspireren door hun lange traditie van uitleg van de Tora. Voor katholieken vormen Christus en Zijn uitleg van de Tora de maatstaf. Daarom zeggen wij: "Door zelf mens te worden heeft de goede God de mens zijn ultieme waardigheid gegeven. Wij mogen ons daarom nooit neerleggen bij situaties waarin een mensenleven, door welke oorzaak dan ook, wordt bedreigd."¹

Dialogo als grondhouding

Willen Joden en christenen met elkaar en met anderen over vragen rond zingeving en ethiek in gesprek komen, dan is een houding van dialoog een absolute noodzaak. Een dergelijke houding wordt gekenmerkt door *bereidheid tot leren, zelfkritiek, luisteren en zien en doordacht handelen*. Daarnaast vraagt een dergelijk gesprek van ons dat wij blijven oefenen.

Bereidheid tot leren

Leren is het kenmerk bij uitstek van de Joodse traditie. Centraal in het Joodse leren staat de Tora, die christenen 'de Wet' noemen. De Tora is een kader van regels dat veiligheid en bescherming biedt. Tegelijkertijd is ze de wijsheid van eeuwen, te beginnen met de gave van de Wet aan Mozes op de Sinaï tot en met de rabbijnse wijsheden van vandaag. Voor Joden is het een bron van vreugde kennis te nemen van deze traditie, hiermee in discussie te gaan en daardoor te leren. Het Joodse leren van vandaag herinnert ons christenen aan Jezus, die in het Nieuwe Testament telkens weer 'leraar' genoemd wordt en zijn leerlingen uitdaagt tot leren van de Tora. Het samen leren van de Joden roept bij ons ook op dat wij als bisschoppen niet alleen leraren zijn, maar dat wij, in het voetspoor van de apostelen, altijd leerling van Jezus zijn en willen blijven. Wij roepen in het bijzonder onze jongeren op ons hierin te volgen: geloven is leren, je leven lang.

Zelfkritiek

Zelfkritiek is de bereidheid het eigen handelen en denken kritisch te bezien, hoe moeilijk dit soms ook is. In onze relatie tot het Joodse volk betekent dit dat wij katholieken bereid moeten zijn onze medeverantwoordelijkheid te erkennen voor het lijden van Joden door de eeuwen heen. In ons eerste bisschoppelijke Woord over de relatie met het Jodendom, 'Levend uit één en dezelfde wortel', schreven wij hierover. Zelfonderzoek mag echter geen loze letter zijn: daarom willen wij, nu en in de toekomst, alert blijven op elke vorm van antisemitisme, ook onder katholieken zelf.²

Luisteren en zien

Voor een werkelijk gesprek zijn een open oor en een open oog onontbeerlijk. Pas

1. Uit het *bis-schoppelijk Woord bij 60 jaar bevestiging* (2 mei 2005).

2. Zie de *Verklaring Nederlandse Bisschoppenconferentie over antisemitisme* (3 mei 2002) en het *bis-schoppelijk Woord bij 60 jaar bevestiging* (2 mei 2005).

door open te staan voor de ander kan men de gesprekspartner zien zoals hij of zij is. *Gaudium et spes*, de pastorale Constitutie van Vaticanum II over de Kerk in de wereld van deze tijd, noemt het een plicht om te luisteren naar het gevarieerde spreken van onze tijd. Daarbij moeten we vooral openstaan voor het positieve in iedere mens; een houding die in onze tijd nogal onder druk staat. In het Jodendom wordt deze houding prachtig verwoord in een zeer oude uitspraak van Jehosjoea, de zoon van Perachja: "Verschaf je een leraar, verwerf je een studievriend en beoordeel steeds iedere mens naar de goede zijde" (Spreuken der Vaders 1,5). We hoeven elkaars fouten niet toe te dekken of te vergoelijken. Het belangrijkste echter is, zegt Jehosjoea, om het goede te zoeken. Zoals Paulus leert in één van zijn eerste brieven: "Onderzoek alles en behoudt het goede" (vgl. 1Tessalonicenzen 5,21).

Doordacht handelen

Bezinning is geen doel op zich. Uiteindelijk behoort het te leiden tot goed handelen. Maar in onze huidige maatschappij bestaat de neiging overhaast te handelen en ontbreekt vaak de bezinning. Waar ligt de balans? Wat is belangrijker, leren of doen? In de rabbijnse traditie vinden we hierover een discussie tussen rabbi Tarfon, die zegt dat doen belangrijker is dan leren, en rabbi Akiba, die studie belangrijker vindt. Aan het eind van het gesprek besluit men dat leren belangrijker is omdat dat leidt tot doen. Dezelfde vraag wordt gesteld in hoofdstuk 10 van het Lucasevangelie. Een Torageleerde vraagt aan Jezus wat men moet doen om deel te krijgen aan het eeuwige leven. Zoals andere Joodse leraren van zijn tijd, antwoordt Jezus dat het erom gaat God lief te hebben (Deuteronomium 6,5) en de

naaste lief te hebben (Leviticus 19,18). Wat dit laatste betekent legt hij uit door de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Lucas 10,25-37): naaste van de ander ben je als *jij* je het lot van de ander aantrekt en daarnaar handelt. "Ga dan en doet gij evenzo."

Blijven oefenen

De heilige teksten uit onze religieuze tradities blijven voor Joden en christenen een inspiratiebron voor maatschappelijk heilzaam handelen. Hieraan kunnen we echter alleen bijdragen, wanneer we de taal en noden van de tijd verstaan. Willen wij in staat zijn fundamentele humane waarden te bieden, dan moeten ook wij oefenen, leren en als gelovigen met elkaar in gesprek gaan en blijven. Op dit terrein is tussen Joden en katholieken de afgelopen decennia al veel gebeurd. Veel katholieken hebben in leerhuizen ervaren hoe verrijkend en vreugdevol het is met Joden in gesprek te gaan en samen met hen te studeren. Daarom blijven wij initiatieven op het gebied van leren en dialoog stimuleren en ondersteunen, zowel in parochies als in instellingen voor theologische vorming.

Voor en met de samenleving

Deze oefening in gezamenlijkheid met behoud van ieders eigenheid is een hoopvol teken. Het kan de aanzet zijn om te laten zien dat onze levende religieuze tradities hun heilige teksten met het hedendaagse leven en hedendaagse vragen kunnen verbinden. En wel op een zodanige manier, dat een bijdrage wordt geleverd aan een humane samenleving waarin 'het welzijn voor allen' vooropstaat. In elk nieuw tijdsgewricht kunnen we leren dat de eigen vrijheid en welvaart nooit ten koste mogen gaan van de vrijheid en levenskansen van anderen. Als mensen

dienen we te streven naar het algemeen welzijn, wat wij katholieken 'bonum commune' noemen. In alle ontwikkelingen, van globalisering tot vragen rond medisch ingrijpen, dienen menselijke waardigheid en het gemeenschappelijke goede onze maatstaf te zijn, met bijzondere aandacht en zorg voor de meest kwetsbaren onder ons.

Dit vraagt inzet van gelovigen: om gestalte te kunnen geven aan een opbouwende maatschappelijke discussie over het algemeen welzijn, zullen gelovigen op een positieve manier van zich moeten doen spreken. Het vraagt echter ook van niet-gelovigen binnen onze maatschappij de wil en het vermogen te luisteren. We hopen dat in het huidige zoeken naar wat heilzaam is voor onze samenleving, niet alleen het sociologische nut van religies telt, maar ook vooral wat zij te zeggen hebben. Het zou goed zijn als er in onze gesecculariseerde maatschappij meer ruimte zou zijn om de antwoorden van Jodendom en christendom betreffende de zin van het leven en het goede handelen te horen en hiervan te leren, zonder onmiddellijk negatieve oordelen, vooroordelen en spot te laten overheersen. Wij hopen van harte dat deze ruimte er ook mag zijn

voor de andere religieuze tradities, met name de islam, waarvan de positieve elementen de laatste jaren teveel veronachtzaamd worden.

Het inzicht van *Nostra aetate*, waarmee wij dit Woord begonnen, heeft nog niets aan actualiteit verloren: in onze tijd, waarin de contacten tussen volken intensiever worden, maar ook de spanningen tussen culturen en religies lijken te groeien, heeft de katholieke Kerk meer dan ooit de opdracht om de liefde tussen de mensen en de eenheid tussen de volken te bevorderen. We roepen katholieken daarom op tot een actieve houding van leren en doen, van dialoog en verantwoord maatschappelijk handelen, omwille van allen. Wij nodigen hen uit deze opdracht te vervullen in gesprek met het Jodendom, waarmee wij christenen immers een bijzonder band hebben. Mogen het samen leren en samen spreken van Joden en katholieken een bron van inspiratie zijn om ook met andere religieuze tradities te ijveren voor vrede en dialoog.

De r.-k. bisschoppen van Nederland
25 oktober 2005

Lijst van gebruikte woorden en begrippen in het bisschoppelijk Woord 'De vreugde van het leren'

Joodse bijbel / Oude Testament

Het christelijke Oude Testament komt in grote lijnen overeen met de Joodse bijbel. Echter, de volgorde en het aantal boeken lopen uiteen, evenals de wijze van uitleg. De Joodse bijbel is geordend rond de vijf boeken van Mozes (Tora) die centraal staan. Daarna komen Profeten (Neviim)

en Geschriften (Chetoeviem). Naar deze driedeling wordt de Hebreeuwse bijbel *TeNaCh* genoemd. De protestantse en de katholieke canon nemen de meer historiserende indeling over van de Septuaginta (een Griekse vertaling uit de tweede eeuw voor de gangbare jaartelling = tweede eeuw voor Christus): de vijf boeken van Mozes of Pentateuch, historische en wijsheidsgeschriften, en profeten. De katholieke canon omvat bijna alle geschriften van de Septuaginta, de protestantse canon beperkt zich tot de Hebreeuwse bij-

bel. De geschriften die de Septuaginta 'extra' heeft (bijvoorbeeld Tobit, Judit, Wijsheid van Jezus Sirach, Wijsheid van Salomo) worden 'deuterocanoniek' genoemd.

Nostra aetate

Letterlijk 'in onze tijd'; de beginwoorden en titel van de Verklaring van het Tweede Vaticaanse Concilie over de houding van de Kerk ten opzichte van de niet-christelijke godsdiensten. In het bijzonder paragraaf 4, de verklaring over het Jodendom, is baanbrekend geweest. In dit bisschoppelijk Woord gaat het vooral om deze paragraaf.

Sjoa

Sjoa is het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe', 'vernietiging'. Hiermee wordt in de Joodse gemeenschap de moord aangeduid op de zes miljoen Europese Joden in de Tweede Wereldoorlog. Het ook wel gebruikte woord holocaust stamt van de Griekse vertaling van het Oude Testament en betekent 'brandoffer'. De suggestie van een godsdienstige duiding die het gebruik van dit laatste woord oproept, maakt het echter omstreden.

Spreuken der Vaderen

(Hebreeuws: Pirkee Avot), is een traktaat van de Misjna, een verzameling discussies over de uitleg van de Tora. De Misjna werd samengesteld rond het jaar 200 van de gangbare jaartelling, maar bevat uitspraken die veel ouder zijn. Pirkee Avot bestaat uit wijsheidsuitspraken van de vroegste leraren van het Jodendom. Eén van hen is Jehosjoea, de zoon van Perachja, die waarschijnlijk leefde rond het jaar 100 voor de gangbare jaartelling.

Tora

Tora betekent letterlijk 'wegwijzing', vandaar 'onderricht' of 'vorming'. Tora staat allereerst voor de Joodse bijbel, met name de vijf boeken van Mozes. Daarnaast betekent het de mondelinge traditie, die van Mozes tot op de dag van vandaag wordt overgeleverd en bestudeerd. Deze mondelinge traditie werd rond het jaar 500 van de gangbare jaartelling schriftelijk vastgelegd in de Talmoed. Eigen aan het begrip Tora is dat het zowel historische en filosofische als meer praktische thema's (wetgeving) omvat.